

ДРАГОМИР ВУЈИЧИЋ (Сарајево)

ОНОМАСТИЧКИ НАЗИВ — АПЕЛАТИВ, С ОСОБИТИМ ОСВРТОМ НА СЈЕВЕРНОЦРНОГОРСКУ МИКРОТОПОНИМИЈУ

Могао сам измијенити у Програму одштапану и тему и назив свог реферата, али то нисам учинио из два-три разлога. Прво, зато што ономастичке теорије ни одраније, ни до данас, као посебне, па и као посебне лингвистичке дисциплине још увијек нема, или је барем нема у једном научно фундираном облику. Такође, нема ни изграђене приближно уједначене методологије у раду. Друго, досадашња расуђивања, чини ми се, нису у довољној мјери примјерена тумачењима сјеверноцрногорске микротопонимије. Ја посебно наглашавам у вези с овим питање сјеверноцрногорске микротопонимије, јер је понајбоље и познајем, иако сам се бавио и источнохерцеговачком топонимијом, па о томе понешто и објавио. И треће, један од подстицаја јесу и наше досадашње ономастичке конференције са примјетним различитим теоретским и методолошким приступима обради ономастичке грађе.

Прије свега, треба истаћи да се мора имати на уму да је ономастичка материја — и она која се биљежи на терену, и она која се ексцерпира из различитих извора — по много чему особена, па зато и приступи њеном биљежењу, наравно — и интерпретирању, морају бити по много чему особени, односно специфични. У ствари, ријеч је о лексичкој грађи и кретању на тлу лингвистичке дисциплине која је позадуго остала недефинисана и за којом се посезало, и још увијек се посеже, када је некој сусједној науци потребно докучити податак *в и ш е*, што само по себи није лоше у овом времену када је све наглашенија потреба остваривања интердисциплинарне научне сарадње.

Ми смо већ писали о томе да је ономастика почињала и да је третирана као помоћна научна дисциплина, прво *историјска* (сјетимо се *Jirečeka*) па онда као помоћна *географска* дисциплина (сјетити се Пољака *J. Straszewskog*), а онда у новије, готово и у наше вријеме, као *самостална* хуманистичка наука (*Dickenmann, Šmilauer*, да само њих поменем). Међутим, врло угледни

научници, какви су *Miklošič* и *W. Taszycki*, ономастику су узимали као *језичку* дисциплину. Тако *Taszycki*, који је — могло би се рећи — разрадио Миклошичева полазишта, а треба и имати на уму да су за Милошичево име везани почети словенске ономастике, научно експлицира да је ономастички материјал с а м о дио језичког, лексичког материјала, да се при настанку топонима искоришћавају сва језичка средства и сви језички елементи, да се у анализама ономастичког материјала узимају и употребљавају лингвистичке, прије свега историјскојезичке методе и сл. По њему, ономастика се јавља као неодвојиви дио лингвистике. Али, у његовом третману ономастике требало би можда учинити извјесне корекције, особито у оном дијелу гдје се инсистира на тврђњи да се с а м о језички стручњаци могу бавити ономастиком.

Из свега претходног у погледу теоретске ономастике важно је уочити да је ономастика настала као примијењена научна дисциплина, којом су се служили историчари, географи, етографи и сл., — дакле, екстралингвистичка дисциплина, те да позадуго није прекорачила оквире *помоћне* научне дисциплине. И то је једно што треба имати на уму. Међутим, друга је важна ствар оно што смо већ поменули: да комплетне теоретске ономастике још увијек нема.

По нашем увјерењу, логично је приклонити се тези да је *ономастика само дио лингвистике*, како је сматрао и пок. проф. *Бошковић*, који је ономастичку грађу и интерпретирао, углавном, са историјскојезичког становишта. Тако ономастику поимају и бројни научници диљем словенског и несловенског свијета. Јер, називе стварају, односно старије, наслијеђене прилагођавају настањени житељи одређеног подручја унутар једног колектива. Па чак и када се човјек сели из једног краја у други, носи у „стиснутим устима“ своју ријеч, свој апелатив и термин, свој назив за сличне конфигурације. Зато је сасвим појмљиво што је фразеолошко заодијевање назива, рецимо микротопонимских честица и најразличитијих географско-геолошких конфигурација (простије речено: сам настанак микротопонимских назива) у зависности од дијалекта одређеног подручја, односно од творачке снаге тог дијалекта и ширег језичког подручја коме он припада.

Дакле, називи су елементи лексике једног језика, а то значи да се у језичком систему јављају као и сви други језички знаци, па зато назив као језички знак „подлијеже свим формама које коиноним добива у структурној реченице: деклинацији, морфологији, синтаксичком поретку, итд.“ Из овога слиједи једини могући исправан закључак да и ту врсту лексике треба проучавати као и сваку другу лексичку, респектујући при том, разумије се, и низ специфичности. Наиме, и овај дио лексике се, заправо, може проучавати на плану синхронije и дијахронije структурним и упореднојезичким методама. Значи, поред основног материјала, и *методе за проучавање тог материјала су лингвистичке*. Забуна, изгледа, искрсава понајвише отуда што се ономастички материјал претежно проматра у дијахроној перспективи, што је сасвим нормално ако се жели искорачити из фазе прикупљања и евидентирања материјала, с једне стране, и, с друге, ако се жели и хоће искористити и обиље других података који резултирају из дијахроног проматрања слојевитости лексике ове врсте. А то дијахроно проматрање ономастичке грађе неминовно доводи на праг историје језика, односно

упореднојезичког проучавања, — рекло би се: лексичкостатистичке или пак морфолошкостатистичке и глотохронолошке методологије. И како је год историји језика основни задатак да испитује г е н е з е одређених језичких феномена, тако је исто један од основних задатака у оквиру ономастичких истраживања да се установи генеза и старосна слојевитост појединих назива, да се језички објасне данашњи њихови ликови. Ту смо већ на оној разини гдје се присно сусрећу такве ономастичке интерпретације са историјском дијалектологијом, која може тражити и налазити изванредне потврде у ономастичком материјалу. С друге стране, колико год је нормално појмљиво што историја језика има мноштво заједничких тачака са другим наукама историјским, да се додирује са историјском литературом, тако је исто важно схватити и неопходност ослањања ономастичких истраживања на низ других научних дисциплина, међу којима су, свакако, на првом мјесту историја, етнологија, географија и др. — дакле, исте оне науке што су се често ослањале и ослањају се на њу саму, тј. на ономастику.

Из свега претходног се може резимирати: да је топонимија, и не само топонимија него и хидронимија и антропонимија, дио језика. Али одмах морамо додати: ипак је то дио језика са много својих специфичности и особености. Да споменемо барем неке од тих особености ономастичког материјала, углавном оне које су у литератури већ истицане: 1. ономастика интерпретира специфичан материјал, који је на посебан начин везан за објекте које именује; 2. са тим се, наравно, везује и чињеница да је семантичка категорија *poimen prorgium* по много чему друкчија и сложенија (функција *означавања* : функцији *именовања*); 3. свакако, овоме се могу додати и констатације да је у ономастичких назива флексија дефектна и сл. Из овога свега извучи се закључак да је *poimen prorgium* *лексичка* а не граматичка категорија. И оно што је на овом плану интересантно, ономастички материјал се на извјестан начин и до извјесне мјере може изучавати и интерпретирати не само лингвистичким него и другим методама, дакле и нелингвистичким, док у случају највећег дијела остале лексике нелингвистичке интерпретације показују се не само као несврхисходне него најчешће и као немогуће.

Наравно, за све претходно се везује и низ других питања која су од важности за ваљане интерпретације топономастичке и уопште ономастичке грађе. Спектар тих питања је врло широк и њихово подробније разматрање одвело би нас далеко у ионако хетерогена теоретска ономастичка резоновања. Па ипак, морамо се задржати на оном основном: на односу *апелатива* и *ономастичког назива*, односно у вези с тим: на *статусу* ономастичког назива као лексема с обзиром на његову семантичку функцију. На овом плану кад се ти међуодноси посматрају, долази се до следећег:

1. Генеза ономастика води до апелатива, али — како је то *Шимуновић* (наравно и прије њега је то примијећено) добро формулисао: „Именица која постаје топоним прелази из апелативног поља, гдје је имала функцију означавања, у ономастичко поље, гдје има функцију именована“ (*Топонимија отока Брача*, Брачки зборник 10, Супетар 1972, стр. 2). Упрошћено казано, то практично значи да, рецимо, географски апелатив *ријека* изазива код нас асоцијацију на сваку овећу воду која тече одређеним коритом, без обзира на дужину тока, брзину, боју воде и сл., исто онако као што и ријеч

столица ствара асоцијацију предмета на коме се сједи. Међутим, хидроним *Тара* или, рецимо, ороним *Дурмитор* не побуђују у нама неке опште предодбе, они у нама могу побудити само одређене асоцијације, наравно, ако их одраније познајемо.

2. Питање *статуса* ономастичког назива на семантичком плану много је сложеније него што се на први поглед чини. Нема сумње у то да су нетачне тврдње по којима ономастици, узети у цјелини, немају значења, да се дају произвољно и сл. Јер, под такве се констатације и расуђивања *не може* подвести сва она разуђеност и разноврсност коју није тешко уочити у обиљу топографских назива. Тачно је то да се семантичка компонента гаси у многим (нарочито старим!) називима. Зато је доборо примијеђено да је, на примјер, име *Едил* за нас антропоним у вишем степену него што је за древне Грке био *Οιδίπους*.

Али, у ширим расчлањивањима ове проблематике немогуће је занемарити и онај огромни број микротопонима који је присутан и врло фреквентан у данашњој комуникацији, јер се ти називи најчешће налазе на граници између функције означавања, дакле апелативне функције, и функције именовања, дакле ономастичке функције. Народ није случајно једну ријеку назвао *Љугица*, а другу *Мртвица*, нити су пак произвољно давани оронимски називи *Боровā глава*, *Плагије*, *Разбиглав* итд. Мора се имати на уму да постоји мноштво метафоричних назива, особито на неким подручјима са разноликом конфигурацијом, што најбоље оповргава тврдње да називи „немају никаквог информативног садржаја“, односно да они „не казују ништа о особинама објекта на који се односе“. Јер, не само метафорични називи географско-геолошких конфигурација, него и они нераздвојни од апелатива носе стилистичку или неку другу информацију у себи чак и када се сами употребе и изговоре. Ти и њима слични називи нису, или барем нису увијек и нису сви, само гола средства комуницирања, неке већ „испражњене“ мјенице смисла и значења. То нису називи као, рецимо, антропоними *Марко*, *Стеван* и сл. Уосталом, формула је већ одавно постављена: $H \rightarrow P \rightarrow d$ (H =име, назив, p = релатор = веза, d = дескриптор = особина), што значи да је релација релатора врло разнолика за различите H , односно да је степен информације који носи ономастик врло различит и да ту, одиста, не може бити генерализирања.

Кад је ријеч о дурмиторској територији, оно што се може већ и на први поглед констатовати — јесте и старосна и друга слојевитост дурмиторске ономастичке и друге лексике. У називима се чувају предсловенски језички елементи, чак и елементи из давног илирског периода (*Тара*, *Ўјач* и сл), затим давнашњи романски елементи (по многим, у називима *Дурмитор*, *Пилићор*, *Ћипоровача*, по некима, и у самом називу *Жабљаκ*), а онда и старији словенски елементи, и то како у самој лексици, тако и у моделима творбе појединих назива. Али, све је то срасло у природу његовог језичког израза, тако да данас нико и не помишља да све то није блиско, домаће и најдомаћије.

Будући да смо о богатству географских апелатива из дурмиторског краја реферисали на Првој југословенској ономастичкој конференцији у Тивту, у овој прилици желимо барем само указати на неке особине

именовања *гóра*, *вóда*, *оронíма* и сл. у тим крајевима. У многим од тих именовања апострофирана је или је, пак, врло јасна семантичка мотивација или метафоричност. Тако се плаховита ријека зове *Љу̀гница*, врело и планински поток *Ска̀кавац*, стијена која „пукне“ па из ње покуља вода након отапања снијега или обилних кише зове се *Чѐлина*, па онда називи *Ку̀к*, *Ждрнјело*, *Плѐће*, *Прѐвија*, *Па̀шн нѹгѝ*, *Шлѐме*, *Су̀вѝдѝ*, *Пров̀алија*, *Мѐђу-жвале*, *Мрч̀ај*, *Тм̀ора*, *Нѐвиђен* — итд. Мноштво је оваквих назива са метофоричношћу која се у неким од њих тањи, а у неким је наглашенија, односно врло наглашена. У њима су збијене и згуснуте најразличитије семантичке одосно стилистичке изнијансираности, тако да би, кад су у питању овакви називи, требало да се с правом говори о тзв. о н о м а с т и - ч к о ј с т и л и с т и ц и . И то је једна од оних особности топономастичке грађе са овог подручја која може указати и на сам начин именовања, на начин њихова настанка, на творачку снагу овога говора.

Када је ријеч о топономастичкој лексици у дурмиторском крају, онда је потребно указати и на још једну важну чињеницу која такође на одређен начин илуструје творачку снагу и виталност дурмиторског језичког израза у смислу фразеолошких уобличавања и именовања. Пажљивијем истраживачу неће измаћи да примијети како се лексичка лепеза знатно шири када је у питању именовање једног конфина или неког локалитета уопште. За разлику од многих других крајева, (рецимо равничарских) у дурмиторском крају се чак и на једном сасвим малом подручју може сусрести и забиљежити право мноштво додатних, тако да кажемо, допунских назива. Заправо, и најситнија парцела је ту именована, али најчешће не оним општим географским апелативима (њива, брдо, главица, поток и сл.), јер таква именовања у разноликој дурмиторској конфигурацији готово да не би ни значила ништа у смислу ономастичке обавијештености. Тако пространа висораван под Дурмитором носи општи назив *Јез̀ера*, али готово сваки крај те висоравни има и своје име: *Ђу̀ково пѝље*, *Ка̀љуша*, *Па̀јовине*, *Ма̀шанова д̀длина*, *Ба̀ра бадњарска*, *Лица*, *Кевѐшице*, *Вѐликá гла̀вица*, *Клѐштина*, *Рѝдиновача*, *Па̀рипово пѝље*, *Ву̀јичина д̀длина*, *Пѐтрова к̀дса*, *Мѐђеђѐ б̀рдо*, *По̀йшта*, *Ма̀рића б̀аре*, *Б̀оровá гла̀ва*, *Гла̀вице*, *Бр̀еново*, *Срдáлица*, *Ба̀нскѐ ку̀ће*, — итд. Или, невелико сеоско насеље недалеко од Жабљака носи назив *Пѝдгора*, са добро познатим словенским моделом творе. Смјештено је то село између *На̀дгоре*, *Н. На̀дгора* (насеље испод Штуоца), *Бр̀ијега*, *Н. Бр̀ијег* (изнад кањона Таре) и шумовите области *Тм̀ора*. Сваки крај тог села Подгоре има свој назив: *Ома̀р*, *Дѐбелѝ Бр̀ијег*, *Ма̀лѝ Вѝс*, *Вѐликѝ Вѝс*, *Клѐкнатѝ Бр̀до*, *Мрч̀ај*, *Лисичина*, *Ма̀јчина Гла̀вица*, *Кѝчадѝ*, с тим што постоји и повелики број назива појединих мањих локалитета на самом подручју тог села: *Панду̀рица*, *Чѐчовина*, *Тан̀асијев гр̀дб*, *Мѐта̀лка*, *Ма̀рића бунáр*, *Вукѝдѝ*, *Лѝквице*, *Вилића бунáр*, *Мѝлошева к̀диба*, *Ј̀вова вѝдица*, *Кѝрита*, *Трѐштаница*, *Зѐленá д̀длина*, *Ј̀вови чечáри*, *Гла̀вица*, *Гѝрњѐ* и *Доњѐ Пиг̀мине*, *Котáриште*, *Ку̀ћиштине*, — итд., итд.

Разматрајући топономастичку лексику дурмиторског краја у цјелини, могли смо констатовати чињеницу да она заправо открива у попуности

човјекову везаност за тло на коме битише и присно саживљавање са поднебљем, а из тога саживљавања и пажљивог проматрања рађе се и посве адекватан назив — и за њиву, и за ливаду, и за брдо, и за воду — једном ријечју: за сваку стопу и крајак земљишта, за сваки предмет и за сваку појаву.

Dragomir VUJUČIĆ

ONOMASTIC NAME — APPELLATIVE, WITH THE PARTICULAR CONSIDERATION
OF THE NORTH — MONTENEGRIN MICROTOPYMY

S u m m a r y

Toponymic lexicon of Durmitor area reveals the inhabitants' ties with the native ground, that is their close getting accustomed to the hilly and mountainous climate that, connected with the careful observation, bring to the totally adequate names — for the field, for the meadow, for the hill, and for the water — simply for every foot and every part of the land, for each thing and every phenomenon.